

Wil het echte recht op arbeid terug opstaan?

 Walter Van Trier

 SESO-UFSIA

"In plaats van krokodilletranen te blijven plengen over de hoge werkloosheid, pleit ik voor een resoluut recht op arbeid voor die mensen die willen werken. De anderen moeten de financiële gevolgen dragen van hun beslissing." Zo besluit Mieke Van Haegendoren [1] een opiniebijdrage in *De Standaard*, waarin ze eerst pleit voor een "recht op arbeid voor iedereen die legaal in België verblijft" en vervolgens uitlegt dat "het succes van dit systeem is gekoppeld aan aanpassingen in de sociale wetgeving...". Concreet wil Van Haegendoren de overheid opdracht geven om banen te creëren, in een soort vierde arbeidscircuit, met contracten van onbepaalde duur tegen het minimumloon én overgaan tot "een drastische beperking in de werkloosheidsduur en een duidelijk onderzoek naar arbeidsbereidheid bij de bestaansminimumtrekkers".

Eerlijk: toen ik het las, heb ik de krant weggelegd en ben ik van verbazing vergeten verder te lezen. Hoe komt Mieke Van Haegendoren tot dit soort uitspraken? Zelfs na vele keren herlezen en enkele dagen peinen kom ik niet verder dan één antwoord: slecht denkwerk - goedbedoeld wellicht, maar ondeugdelijk, confuus en gevaarlijk. Het klinkt grof. Ik besef dat. Maar duidelijkheid is hier belangrijker dan beleefdheid. Want Van Haegendorens *Opinie* staat model voor een aanpak van de werkloosheid, die riskeert uit te lopen op een vorm van postmoderne apartheid. De ingrediënten van dit recept beschuldigen vooral de slachtoffers. Ze ontnemen bovendien aan het recht op arbeid elk bevrijdend perspectief en misvormen het tot een dwangmaatregel.

De kern van het betoog

Van alle franjes ontdaan kan men de kern

van Van Haegendorens *Opinie* samenvatten in negen stappen. Ik haal ze even aan. Het huidige debat doet kiezen tussen (meer) werkloosheid en (minder) armoede (of omgekeerd). Dit dilemma is vals, want het berust op een statistische illusie: werken zien we te eng en werkloosheid te ruim. Omwille van deze problematische definitie vinden we nooit een oplossing. Een correcte probleemstelling luidt: een aantal arbeidsintensieve maatschappelijke behoeften verdwijnen als men ze niet tegen lage lonen kan vervullen én de vraag naar laaggeschoolde arbeid daalde dramatisch. Een oplossing voor de werkloosheid van de laaggeschoolden moet men zoeken tegen deze achtergrond. Dit vereist dat men de bestaande maatregelen aanvult met iets voor de laaggeschoolden. Doe daarom de overheid werk creëren in een nieuw (liefst gemeentelijk) arbeidscircuit met contracten van onbepaalde duur tegen het minimumloon. Help het succes verzekeren door strenger op te treden tegen uitkeringstrekkers. Omdat velen de maatregel niet zullen gebruiken, zelfs als hun uitkering wegvalt, wordt hij ook beter financierbaar.

Gebrekkige redenering

Een eerste probleem met het betoog van Van Haegendoren is dat de kern ervan meerdere mankementen vertoont. Anders gezegd: deze aaneenschakeling van uitspraken vormt geen stevige ketting, die dwingend leidt tot de voorgestelde hervorming. Een omstandige analyse zou veel plaats vergen en ik zal daarom volstaan met slechts één voorbeeld.

In Van Haegendorens verhaal spelen de laaggeschoolden een onmisbare en centrale rol. Het echte werkloosheidsprobleem is, zo zegt zij, de

dramatische daling van de vraag naar laaggeschoolde arbeid en de voorgestelde maatregel is specifiek gericht op de laaggeschoolde werklozen.

Op het eerste gezicht is dat een voor de hand liggende redenering. In werkelijkheid is ze echter veel minder evident dan ze lijkt. Ten eerste omdat de vaststelling zelf - dat de vraag naar laaggeschoolde arbeid dramatisch daalde - niet zonder meer correct is. Gaat het om laaggekwalificeerde jobs die verdwijnen of om laaggeschoolden die minder gemakkelijk een baan vinden? Gaat het om een relatief sterker verlies van banen voor laaggeschoolden of om een algemene tendens die de hoger geschoolden bijna even erg treft? Treft deze ontwikkeling mannen even erg als vrouwen, ouderen even erg als jongeren? De feiten zijn zeker niet eenduidig en enige terughoudendheid ten aanzien van snelle conclusies is aangewezen. Ten tweede omdat, ook als de initiële vaststelling niet ambigu zou zijn, de conclusie niet noodzakelijk volgt. Stel dat men een hogere werkloosheid bij laaggeschoolden vaststelt, niet omdat laaggekwalificeerde jobs verdwijnen, maar wel omdat men de vacatures voor deze jobs invult met hoger geschoolden. Ware het dan niet beter een maatregel in te voeren die jobs voor hoger geschoolden creëert, zodat iedereen op de juiste plaats zit?

Samengevat: enkel als men een aantal zeer specifieke en grotendeels onuitgesproken vaststellingen, verklaringen of waarderingen zonder meer aanvaardt, kan men de negen stappen van Van Haegendorens betoog zonder veel zorgen doorlopen.

Betwistbaar uitgangspunt

Een tweede probleem met het betoog van Mieke Van Haegendoren is dat, zelfs als de redenering zou voldoen, het uitgangspunt zelf tot grote moeilijkheden aanleiding geeft.

Ik zei het al: voor Mieke Van Haegendoren is het 'echte en goede' uitgangspunt de dramatische daling van de vraag naar laaggeschoolde arbeid. Deze formulering suggereert dat haar voorstel past in een visie waarin de vraag naar arbeid centraal staat. Deze interpretatie vindt steun in de rol van de overheid als instrument van directe jobcreatie.

Maar deze interpretatie is erg misleidend. Want in dezelfde paragraaf waarin Mieke Van Haegendoren het probleem 'juist' (sic!) definieert, schuilt een verklaring voor deze daling van de vraag naar laaggeschoolde arbeid in termen van te hoge loonkosten [2]. Ik citeer letterlijk: "... de vraag naar laaggeschoolde arbeid is dramatisch gedaald; een aantal arbeidsintensieve maatschappelijke behoeften kunnen alleen vervuld worden door het betalen van lage lonen, zoniet verdwijnen ze uit de markt, eventueel naar de informele economie". Geen spoor van technologische ontwikkelingen die laaggeschoolde arbeid mogelijk overbodig maken. Geen woord over eventuele vraagtekorten omdat bevolkingsgroepen met lage inkomens een gedeelte van hun behoeften niet in een consumptieve vraag kunnen omzetten. Geen plaats voor herverdeling als instrument om collectieve diensten te verzorgen zonder de verstrekkers ervan in slecht betaalde banen te stoppen. Van Haegendoren noemt slechts één factor, loonkosten, en brengt haar betoog daarmee in het woelige water van de aanbodseconomien.

Hecht ik te veel belang aan één (halve) zin? Allerm minst. Want enkele regels verder, waar de voordelen van haar voorstel ter sprake komen, vindt men uitspraken van een gelijkaardige strekking. Dixit Van Haegendoren: "Omdat de lonen laag zijn (maar boven de armoedegrens), blijft de financiële druk bestaan om te zoeken naar regulier werk". Zelfs het element van overheidsingrijpen is door deze logica besmet. Het succes van het nieuwe arbeidscircuit hangt af, zo zegt Van Haegendoren zelf, van ingrepen in de sociale wetgeving" waarvan de filosofie moet zijn dat mensen niet blijvend afhankelijk mogen worden van bijstand en vervangingsinkomsten, en dat die voor arbeidsgeschikten bijgevolg steeds gebonden moeten zijn aan een duidelijke tijdslimiet." Welnu, een neo-klassieke econoom van het harde soort, die de oorzaak van de toegenomen werkloosheid legt bij lakse uitkeringen en mak zoekgedrag, zou het allemaal niet beter hebben kunnen zeggen.

De franjes van het betoog

Tot hertoe heb ik enkel stil gestaan bij de

kern van Van Haegendorens betoog. Ik heb aangegeven dat het voorschrift mogelijk niet deugt, omdat de onderliggende redenering verre van eenduidig is, en ik heb getoond dat men haar betoog confuus kan noemen, omdat in haar formulering onverwacht aanbodseconomische aspecten de overhand lijken te halen. Dat laatste punt is van groot belang. Want een voorstel dat de nadruk legt op vraagtekorten, op overheidsingrijpen en op maatschappelijke behoeften is - vanuit progressief standpunt - politiek correcter dan het neo-liberale aanbodsbeleid. Een impliciete verschuiving van de ene naar de andere kant van dit spectrum is dus politiek niet ongevaarlijk.

Om de draagwijdte te begrijpen van de risico's die met zo'n impliciete verschuiving gepaard gaan, en vooral om te begrijpen waarom ook auteurs zich niet altijd van die verschuivingen bewust zijn, moeten we even terug naar mijn samenvatting van Van Haegendorens betoog. Of beter gezegd: naar zaken die er niet in ter sprake komen. Samenvattingen laten immers uiteraard en onvermijdelijk een aantal zaken weg. Sommige fragmenten die men op het eerste gezicht zonder veel schade uit het betoog kan wegborstelen, bepalen niettemin in zeer sterke mate de betekenis ervan. In sommige gevallen bevatten ze de toonaangevende beelden waarin de auteur denkt - de metaforen waarmee zij of hij leeft - en structureren ze de manier waarop de ontvanger de boodschap leest. Ik noem deze fragmenten de franjes van het verhaal.

Een goed voorbeeld [3] van hoe franjes inwerken op een betoog is de behandeling van de groep van uitkeringsgerechtigde werklozen. Mieke Van Haegendoren zegt daarover - terecht overigens - dat het hier gaat om een zeer disparate groep. Maar zij illustreert deze uitspraak met de volgende voorbeelden: "personen die hun job verloren als gevolg van de sluiting of herstructurering van hun bedrijf, schoolverlaters die nooit werkten, personen met een 'slordig' arbeidsverleden, personen die zich laten ontslaan omdat ze iets beters te doen hebben (studeren, moederen, zwartwerken,...)".

Met deze rol van de franjes van een tekst in het achterhoofd bekijk ik nu een derde probleem

in Mieke Van Haegendorens betoog: met name de vreemde manier waarop zij het recht op arbeid opvoert.

Mieke Van Haegendoren presenteert haar concrete voorstel, d.w.z. het creëren van minimale jobs door de overheid én het ingrijpen in de sociale wetgeving, als instrument dat het recht op arbeid moet garanderen voor laaggeschoolden [4]. Om de noodzaak van zo'n garantie van het recht op arbeid te rechtvaardigen, gebruikt zij twee argumenten: in onze samenleving is arbeid het meest erkende middel tot sociale integratie én mensen mogen niet blijvend afhankelijk worden gemaakt van bijstandsuitkeringen.

Merk op dat het geenszins duidelijk is of men zich hier op het niveau van de vaststelling, de verklaring of de waardering beweegt. Maakt de bijstand mensen afhankelijk en zo ja, waarom? Is de hoogte van de uitkering belangrijk of speelt de regelgeving die mensen verplicht inactief te blijven de belangrijkste rol? Als mensen afhankelijk zijn van de bijstand waarom is dat dan erger dan afhankelijk zijn van een loon? (Mijn historische lectuur leert mij alleszins dat eminente socialisten uit het begin van deze eeuw niet noodzakelijk de voorkeur gaven aan loonafhankelijkheid). Als men blijvende afhankelijkheid van bijstand wil vermijden omwille van de geremde sociale integratie, is het beste middel dan de invoering van quasi-verplichte arbeid in een apart arbeidscircuit? Allemaal vragen die niet licht te beantwoorden zijn.

Maar het belangrijkste probleem met deze constructie is dat er een veel te instrumentele visie uit spreekt. Om dit punt te illustreren vertrek ik van een korte situering hoe ik zelf naar het recht op arbeid kijk - en die naar mijn overtuiging zeer sterk overeenkomt met de intuïtie achter het beleid van volledige werkgelegenheid zoals dat op het einde van de tweede wereldoorlog tot stand kwam.

Voor mij is het recht op arbeid een belangrijk doelrecht - ik leen de term bij Amartya Sen, die ermee aangeeft dat dit soort rechten niet individueel kunnen gegarandeerd worden, maar wel een morele verplichting opleggen aan de overheid om een zo goed mogelijk beleid in die richting te voeren - in een maatschappij, die voor

iedereen meer welvaart en reële vrijheid nastreeft (ook en vooral op de arbeidsmarkt). Een beleid van volledige werkgelegenheid, een goede arbeidsbemiddeling en beroepsopleiding en een behoorlijk systeem van uitkeringen zijn in deze visie belangrijke hefbomen. Samen zorgen ze voor 'volledige-werkgelegenheid-in-vrijheid' [5]. Als ze goed afgesteld zijn, garanderen ze immers een zo efficiënt mogelijk gebruik van de beschikbare arbeid, terwijl elk apart ervoor moet zorgen dat de vrije keuze van arbeid reëel gemaakt wordt. Raakt dit geheel uit balans, dan komt het streefdoel in de verdrukking. De maatschappij lijdt welvaartsverlies en men beknot de reële vrijheid van wie onvrijwillig werkloos is of opgesloten zit in een baan die geen betere vooruitzichten geeft.

In periodes van aanhoudende werkloosheid is de verleiding groot om het recht op arbeid instrumenteel te bekijken en het gelijk te stellen met elk middel dat jobs creëert. Toegeven aan deze verleiding is gevaarlijk omdat men dan gemakkelijk vergeet dat het recht op arbeid wél bestrijding van onvrijwillige werkloosheid vereist, maar niet dat men zoveel als mogelijk banen opdringt. Het verschil is van belang. De eerste optie creëert een grotere waaier van mogelijkheden. De tweede optie leidt tot 'volledige-tewerkstelling-onder-dwang-der-omstandigheden', d.w.z. dat men, omwille van de sociale integratie of om afhankelijkheden van uitkeringen tegen te gaan, de reële vrijheid van werkzoekenden inperkt en banen creëert waarvan de opbrengst hoogst onduidelijk is. Nog erger wordt het als men bovendien op de uitkeringen wil beknebbelen, omdat het recht op arbeid geld kost of omdat men zo de echte van de slechte werkzoekenden wil scheiden.

Waarom geven Mieke Van Haegendoren en anderen, die een gelijkaardige boodschap brengen, toe aan deze verleiding? Ik heb het al gezegd: in tijden van grote werkloosheid is de druk van de omstandigheden groot. Vooral als men, zoals vandaag het geval lijkt, in een situatie verkeert waarin de oude vormen en patronen niet goed meer werken. Maar zeker in zo'n toestand is het belangrijk verhalen te schrijven die de weerstand tegen slechte invloeden niet doen af-

nemen. *Krokodilletranen om de werkloosheid in België* is in dat opzicht niet zorgzaam genoeg geschreven. Wie het artikel leest en met de grondtoon meegaat, kan niet anders dan een visie aankleven, die de kwaal van de werkloosheid zoekt bij aanbodsfactoren: (on)echte werkzoekenden, lage scholing, te hoge lonen, afhankelijkheid door uitkeringen, ongebruikt recht op arbeid...

Geen halve recepten

In feite verschilt de retoriek enkel van het neo-liberale vertoog omdat men in dit recept gebruik wil maken van de overheid om banen te creëren en omdat men zwijgt over eventuele aanpassingen in de rest van de arbeidsmarkt. Maar precies dat verschil maakt dit soort voorstellen halfslachtig én doet ze wegschuiven in de richting van het neo-conservatieve vertoog. Halfslachtig omdat ingrepen aan de aanbodszijde als remedie tegen de werkloosheid - de echte, niet de getelde - slechts zin hebben als men ook de rest van de arbeidsmarkt grondig flexibiliseert.

Ik vrees dat pleitbezorgers van een actiever arbeidsmarktbeleid niet altijd goed begrijpen waar het in deze visie om gaat. Omdat ik er de voorkeur aan geef om in dit soort zaken voorbeelden te zoeken die het eigen belang reveleeren, fixeer ik mij op de universiteiten - de biotoop waarin Mieke, ikzelf en vele anderen die in dit debat optreden, veelal verkeren. Wat zou het volledige recept in dit geval voorschrijven? Laat bijvoorbeeld de universiteiten elk jaar opnieuw voor elke cursus contracten afsluiten en maak de onderzoeksmarkt toegankelijk ook voor wie geen vaste aanstelling heeft. Breek de bestaande contracten open, zodat nieuwkomers een echte kans krijgen in de concurrentie. De maatschappij wint, de concurrentie resulteert in beter onderwijs en onderzoek tegen een lagere prijs. Wie zijn kans op werk niet grijpt, moet zelf de financiële gevolgen dragen. Da's de theorie in al haar glorie. De ratio achter meer aanbodsprikkels voor de werkzoekenden is dat zij er mee voor zorgen dat de werkenden hun eisen matigen. Loonmatiging leidt, volgens deze visie, tot meer werk. Zo is uiteindelijk iedereen tevreden...

Van Haegendoren ziet dat volledige recept niet zitten. Maar slechts de helft van de ingre-

diënten gebruiken, helpt niet. Men laat de *insiders* ongemoeid, maar dwingt de *outsiders* in jobs (borden afvegen misschien, of deuren openen voor haastige profs, of bibliotheekhulp spelen, of nu en dan enquêtes afnemen) die enkel het minimumloon betalen en geen enkel carrièreperspectief bieden. De enige keuze die men *outsiders* geeft, is het recht op arbeid op te geven en de financiële gevolgen daarvan te dragen. De helft van de weg afleggen komt er in feite op neer dat men (overheids)jobs als disciplinaire mechanismen gaat gebruiken. Mogelijk blokkeert men zo de neo-liberale drang naar flexibilisering, maar van de weeromstuit maakt men zich kwetsbaar voor neo-conservatieve invloeden, die zullen beklemtonen dat wie niet werkt daarvoor zelf volledig verantwoordelijkheid moet gemaakt worden.

De boodschap is duidelijk. De werkzoekenden, omwille van de sociale integratie en het afhankelijkheidseffect van uitkeringen, in (minderwaardige) jobs dwingen leidt onvermijdelijk naar postmoderne apartheid als men niet tegelijk de arbeidsmarkt grondig flexibiliseert. Wie het recht op arbeid echt koestert, maar van de vraagzijde (mogelijk terecht) weinig heil verwacht, bedenkt dus best iets anders. Een halfslachtig aanbodsbeleid kunnen we missen als kiespijn.

Ten slotte nog dit. enkele dagen na de publicatie van haar *Opinie* hoorde ik Mieke Van Haegendoren in het BRTN-Radioprogramma *De Kleren Van de Keizer* over de vervrouwelijking van de armoede. Zij herhaalde er niet enkel een groot aantal fragmenten uit haar artikel, maar verklaarde ook positief te staan tegenover de recente hervormingen in het Amerikaanse bijstandstelsel, die de uitkeringsduur beperken tot vijf jaar over het hele leven. Ook dat begrijp ik niet. Ik heb geprobeerd dat debat enigszins te volgen en de conclusie lijkt mij ondubbelzinnig. Deze maatregel maakt het lot van (vooral) alleenstaande vrouwen met kinderlast onnoemelijk veel

slechter. Ze zullen hun uitkering verliezen, maar hun kansen op jobs - laat staan op jobs met een beter loon - niet zien stijgen. En dat is wat men vanuit de neo-conservatieve moraal van de harde straffende vader [6] ook bewust nastreeft.

- [1] Mieke Van Haegendoren, Krokodilletranchen om de werkloosheid in België. In: *De Standaard*, 20/11/1996, blz.13. Mijn artikel is een enigszins uitgewerkte versie van een repliek, die door *De Standaard* niet is gepubliceerd vanwege onbegrijpelijk en te neerbuigend. Wel is het zo dat ik van de redactie heb vernomen dat de tekst van Mieke Van Haegendoren door henzelf is ingekort. Mochten mijn reacties het gevolg zijn van deze ingrepen dan verontschuldig ik mij bij Mieke Van Haegendoren en verzoek ik de lezer haar naam vanaf nu uit mijn redenering te schrappen. Niettemin blijft de gepubliceerde versie van haar tekst een goed voorbeeld om kritisch onder de loep te nemen. In de laatste paragraaf van dit artikel geef ik trouwens aan waarom ik vrees dat deze reserve overbodig is.
- [2] Het punt is belangrijk. S. Nickell, B. Bell, Changes in the distribution of Wages and Unemployment. In: *OECD Countries, American Economic Review*, vol.86 (1996), n°2, blz.302-308, geven aan dat als men alleen naar de mannelijke werkloosheid kijkt de werkloosheidsgraad van de laaggeschoolden in Duitsland niet hoger ligt dan deze de US, ondanks het feit dat de reële lonen van Duitse laaggeschoolden bijna het dubbele bedragen. Loonkosten zeggen dus zeker niet alles.
- [3] Een ander voorbeeld van een franje dat aan Van Haegendorens tekst een welbepaalde kleur meegeeft is de meermaals terugkerende verwijzing naar Amerikaanse toestanden (getto's die een onderklasse van bijstandstrekkers voortbrengen, statistieken die arbeid anders tellen dan wij gewend zijn).
- [4] Ik begrijp dan ook niet goed waarom Mieke Van Haegendoren zegt dat 'iedereen' van deze maatregel moet kunnen gebruik maken en een reeks voorbeelden opsomt die met 'laaggeschooldheid' niets te maken hebben.
- [5] De term komt uiteraard van Beveridges beroemde boek *Full Employment in a Free Society*. Enkele jaren geleden is het belang van het toevoegsel 'invrijheid' sterk benadrukt door Ignace Lindemans in een uiterst lezenswaardig artikel in de *Gids op Maatschappelijk Gebied*.
- [6] In zijn meest recente boek toont M. Lakoff aan dat het liberale vertoog (in Amerikaanse stijl) zich van het conservatieve (ook Amerikaanse stijl) onderscheidt door het verschillend gebruik van de metafoor van de ouder(s) - opvoedend en zorgend in het eerste geval, straffend en hard in het tweede geval. Geen enkele andere metafoor is volgens Lakoff zo fundamenteel, wil men de onderliggende consistentie van en de verschillen tussen deze beide verhalen beter begrijpen.